

16. Єржабкова Б. Освіта і німецька шкільна політика в Райхскомісаріаті Україна / Б. Єржабкова // Визвольний шлях. – 1986. – Кн. XII. – С. 1479–1492.
17. Завдання школи // Волинь. – 1941. – 23 жовтня.
18. Кравець В. П. Історія української школи і педагогіки / В. П. Кравець. – Тернопіль, 1994. – 360 с.
19. Кубійович В. Українці в Генеральній Губернії (1939–1941). Історія Українського Центрального Комітету / В. Кубійович. – Чикаго : Вид-во М. Денисюка, 1975. – 664 с.
20. Культурне життя в Україні. Західні землі. Документи і матеріали. – К. : Наукова думка, 1995. – Т. 1 : 1939–1953. – 742 с.
21. Оголошення про реєстрацію вчителів та вписи до народних шкіл // Українське слово. – 1941. – 21 вересня.
22. Паньківський К. Роки німецької окупації / К. Паньківський. – Нью-Йорк ; Торонто : Життя і мислі, 1965. – 480 с.
23. Про роботу шкіл // Волинь. – 1941. – 30 жовтня.
24. Рогатинська Педагогічна школа // Рогатинське слово. – 1941. – 24 вересня.
25. Українське шкільництво в Галичині // Українське слово. – 1941. – 24 вересня.
26. У перехресному вогні // Краківські вісті (Український щоденник). – 1943. – Ч. 4 (742).
27. Шкільний рік 1941–1942 // Українське слово. – 1941. – 30 вересня.

In the article the organization of the Ukrainian Schooling in 1941–1944 is analysed, the role and plan of pedagogists in the educational process are determined, and also the ways of education of pupils in the national and religious spirit are revealed.

Key words: education, nation, national idea, "new order", Organization of Ukrainian Nationalists, Ukrainian school.

УДК 930.2 (477. 83 / 86)

ББК 63. 3 (4 Укр)

О. І. Єрешій

ДЕПОРТАЦІЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ДУХОВЕНСТВА НА ДАЛЕКИЙ СХІД (1950 р.)

У статті звернено увагу на умови депортації родини греко-католицького священника Антіна Сірецького на Далекий Схід. Розглядаються побутові умови, харчування, лікарське обслуговування депортантів.

Ключові слова: депортація, родина, греко-католицький священник, побутові умови.

Проблема “деперсоніфікації”, дегуманізації суспільства є, на наш погляд, однією з ключових проблем, що постають перед сучасним українським і світовим громадянством. У вирі суспільно-політичних і економічних подій сьогодення, проблем глобалізації, науково-технічної революції, особливої інтенсифікації життя нерідко втрачається конкретна людина, особистість, котра живе в сучасних умовах споживацького, “секуляризованого” суспільства.

Масова культура, що наповнює повсякдення людини початку ХХІ ст., призводить до своєрідного уподібнення людей, формує “нового героя нового часу”, що заради гедоністичного способу життя, легкого заробітку нерідко відмовляється від багаторічних традицій, цінностей, що формувалися століттями. До речі, нівеляцію традицій у сучасних умовах констатували автори історико-культурологічного видання “Прикарпаття: спадщина віків” на чолі з головним редактором, доктором історичних наук, професором Миколою Кугутяком. Авторський колектив цієї книги намагався якраз повернути увагу суспільства до тисячолітніх культурних надбань наших країн [3].

Проблему “деперсоніфікації” й дегуманізації сприймаємо як своєрідний виклик усім гуманітаріям, а не лише науковцям. У цих умовах перед істориком-науковцем постає проблема пошуку “історичної людини”, доскіпливого вивчення життя осіб, причому не обов’язково видатних, а й “непримітних”, “малих” людей, що жили в різний

хронологічний проміжок, в умовах різних суспільно-політичних обставин. Вважаємо, що через пошук “історичної людини”, історичну регенерацію їхнього життя можливо й значно глибше, багатогранніше вивчити історичну епоху, у якій жили означені люди. Переконані, що тим самим конкретна людина опиниться безпосередньо в центрі наукового дослідження, а не буде “губитися” за окремими цифрами, датами, сухою статистикою тощо.

У цій розробці ми торкнемося однієї із засадничих ознак галицькоукраїнського суспільства, яка складалася впродовж століть – релігійності. Адже ніхто не заперечуватиме, що віра в Бога, дотримання норм християнської моралі в повсякденні для багатьох поколінь українців були загальноприйнятими й такими, що в жодному випадку не повинні піддаватися ревізії та сумнівам. Симптоматично, що на Синоді Української греко-католицької церкви, що проходив упродовж 2–9 вересня 2008 р. у Брюховичах, що біля Львова, питанню секуляризації та релігійного індивідуалізму сучасного українського суспільства віділялася особлива роль. Наводились уривки з енцикліки Папи Римського Івана-Павла II – “Redemptoris Missio”, де йшлося про евангелізацію в сучасних умовах, залучення до неї не лише священнослужителів, а й широкого кола суспільства, особливо тих людей, що можуть більшою чи меншою мірою впливати на народні маси. Пріоритетними евангелізаційними принципами проголошувалися: свідчення, проповідництво, інкультурація, “наповнення християнською вірою повсякденного життя” та діалог [2, с.1]. Думається, що науковці-історики через екскурси в історичне минуле, акцентуючи увагу передусім на повчальних сюжетах релігійно-церковного життя, спроможні принаймні якоюсь мірою реалізувати окреслене. До речі, про потребу пошуку протидій загрозливим тенденціям руйнації християнських моральних вартостей констатував у своїй статті “Витоки й становлення Третього чину мирян Згромадження Воплоченого Слова УГКЦ” івано-франківський учений, доктор історичних наук Олег Жерноклєєв [4].

Крім того, вважаємо, що такі наукові та науково-публіцистичні розробки на релігійну проблематику мають право на існування, ідуть у руслі останніх тенденцій історичної науки нинішньої доби. Адже не секрет, що останніми роками в середовищі науковців гуманітарного спрямування помітно зріс інтерес до вивчення історичної людини, досліджень життя суспільства в усіх його проявах, антропологізації історії тощо. Разом із тим останнім часом на сторінках вітчизняних наукових видань з’являється інформація про вивчення долі не лише видатних осіб, а й пересічних людей. Так, наприклад, у Києві 5 червня 2008 р. відбулася наукова конференція під назвою “Великі і “малі” українці: особа в історії і сучасності”. У своїй науковій доповіді директор Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В.Вернадського Володимир Попик відзначав потребу ширшого вивчення життєдіяльності якраз “малих” українців. А провідний науковий співробітник цього ж інституту Світлана Ляшко на прикладі вивчення життєдіяльності українського вченого й громадського діяча І.Забеліна переконливо аргументувала, що “життя людини глибше ніж його життєпис”.

Причому видається, що така постановка проблеми не звужує, не спрощує дослідження, а, навпаки, розширює й урізноманітнює його. Наприклад, українська дослідниця Ольга Коляструк, котра є автором низки статей про історію повсякденності, зауважує, що історикам варто скеровувати свої дослідження на способи життя й екстремального виживання людей в умовах війн, революцій, терору, голоду тощо [5, с.180]. Одно слово, варто багатогранніше, глибше вивчати життєдіяльність непримітних людей у специфічних соціально-політичних умовах, котрі виникли внаслідок брутального втручання держави в усі сфери життя. Таким чином, у полі зору аналізу опиняться аспекти суто приватного, особистого, навіть внутрішнього світу людини. До того ж, як уже зазначалося, через вивчення життєдіяльності непримітних людей можна цілком по-

іншому поглянути й на суспільно-політичну ситуацію в країні. Поглянути на неї, так би мовити, із середини, крізь призму історичної людини того чи іншого часу.

Один із сучасних українських істориків Олександр Удод переконує, що історія повсякденності – це, перш за все, процес олюднення побуту, психологізація щоденного життя, ставлення людини до побутових проблем, до влади, держави й суспільства в цілому через призму особистісного сприйняття умов життя. Імпонує теза О.Удода, що “доля людини у конкретному суспільстві – це найоб’єктивніший критерій гуманності держави” [8, с.383]. Учений вважає, що найповніше зміст історії повсякденності стане зрозумілим на матеріалі історії України, де перетнулися кілька епох, народів, країн, що своєю чергою наклало відбиток на життя кожної людини.

Інший відомий український історик Віталій Підгасцький, котрий оперує терміном “мікроісторія”, вважає, що мікроісторія – це не розглядання дрібниць, а розглядання в подробицях. Свою увагу, підсумовує вчений, мікроісторія звертає саме на дослідження унікальних об’єктів..., які можливо “роздивитися”, визначити лише на фоні масових явищ і процесів [7, с.368].

Звичайно, щоб регенерувати життя “непримітних” чи “малих” людей минулого, варто з особливою увагою ставитися до джерел особистого походження – приватних листів, щоденників, нотаток для пам’яті. Для історії повсякденності це безумовно незамінні історичні пам’ятки, бо ці першоджерела, на думку вже згаданої Ольги Коляструк, здатні “вихопити з життя такі факти, які з офіційних позицій уже не помічаються” і тому не беруться до уваги при аналізі [6].

До речі, варто також звернути увагу на особливий напрям історичних знань – “дидактичну історію”. Переконані, що належить активніше вдаватися до історичного минулого з метою використання позитивного досвіду життєдіяльності наших предків. Іншими словами, сучасному поколінню українців, на нашу думку, варто більше вчитися в минулих поколіннях, а це дещо урізноманітнює пошукову роботу дослідників. Робота в річищі цього напрямку потребує, так би мовити, “цілеспрямованого” відбору фактичного матеріалу з прицілом під певний “повчальний сюжет”. Історія ж, як відомо, учить. У цьому контексті дуже корисними можуть видатися історичні дослідження життєдіяльності греко-католицького духівництва в місцях позбавлення волі, на спецпоселеннях Далекого Сходу тощо. Причому ці першоджерела дають можливість передати життя людини якраз “із середини”, дослідити побут, можливість виконувати богослужіння в місцях позбавлення або обмеження волі, стан їхнього здоров’я, ставлення до радянської держави, дозвілля, умови праці тощо.

Предметом нашої уваги в цій розробці є умови депортації в травні 1950 р. родини греко-католицького священика Антона Сірецького з коломиїської в’язниці до Корейського мису, що в Хабаровському краї. До наших днів дійшли уривки із записника, який вів син священика – Любомир. Упродовж усього часу депортації він у подробицях записував умови їхнього перевезення на Далекий Схід. У науковому середовищі такий вид першоджерел іноді звать нотатки для пам’яті. Збереглися також два листи, які депортанти, очевидно, спромоглися таки відправити родичам через працівника залізниці. Хоча такі листи зазвичай вилучали “конвойери” – спеціальні наглядачі, які відповідали за “порядок”. На цю думку наводять слова одного з листів: “Нема певности чи й цей лист дійде до Ваших рук... Коби поталанило як-небудь вислати цього листа то писатимемо й далі. А як пощастить наміститися, негайно подамо адресу” [1, арк.21 зв.]. Зазначимо, що саме відправлення тривало майже місяць – 5 травня 1950 р. депортантів відправили з коломиїської в’язниці до потяга, а прибули вони на Корейський мис аж 4 червня 1950 р.

Джерела особового походження дають змогу визначити умови перебування депортантів у потязі, їх харчування, лікарське обслуговування тощо. Наприклад, в одному з листів, що був датований 7 травня 1950 р., натрапляємо на такі слова: “Умовини

подорожі такі прикрі, що хто цих переживань не має у досвіді, тому самі слова їх не з'ясує. Вагони зовсім невеличкі, в тому половину займає багаж, а люди (числом +/- 25 у кожному) товпляться у другій половині поверхово й партерово. Тяжко рушитися...Люди – на загал – терплять дуже голосно, під акомпанемент майже безупинних лайок, зміїного сику і скреготу зубів...” [1, арк.20].

Вірогідно, що депортант, котрий вів записи, фіксував кількість харчувань у поїзді впродовж їхньої депортації. Додамо, що йдеться про “казенні” харчування. Усього ми нарахували дев'ятнадцять: перше – у Гомелі на п'ятий день (!) поїздки, друге харчування – у Брянську 10 травня, третє – 11 травня в Тулі й т. д. Востаннє, якщо вірити нотаткам для пам'яті, харчувалися депортанти в Хабаровську – 30 травня. Але після Хабаровська записи про їжу припиняються. Додамо, що воду для пиття приносили, цитуючи автора, “з рур збірника води для паровозів” або в крайньому разі по воду дозволялося виходити лише жінкам “під густим конвоєм”. В одному з уцілілих листів депортантів відзначається, що “напитися свіжої холодної води” було одним з їх “непереможних бажань”, а про “кип'яток майже не приходиться говорити” [1, арк.20 зв.]. Про незадовільні умови депортації свідчать і такі рядки: “Ввесь коломийський побут (ідеться про перебування родини греко-католицького священика в коломийській в'язниці впродовж березня-квітня 1950 р. – О.Є), із вонючими, задушливими камерами, електричним світлом вночі, грязькими виходками, де треба було “отправлятися” (ходити в туалет. – О.Є.) двічі на добу в законом передбаченому часі й усіми другими “удобствами” – приходиться нагадувати наче яку іділлю чи гарний сон ...” [1, арк.20 зв.].

Вірогідно, що перша баня людям була запропонована лише в Омську 18 травня (!), друга – аж 31 травня в Хабаровську [1, арк.17]. Додамо також, що 1 червня 1950 р. депортантів пересадили на баржі на ріці Уссурі – притоці Амуру, вони отримали на дорогу хліб і солону рибу. Імовірно, що з Хабаровська пароплавом людей відправили вже до кінцевої станції – Корейського мису.

Видається, що й лікарське обслуговування під час перевезення не було на належному рівні. На цю думку наводять такі слова: “Дубно (в ночі). Тут дали нашому ешелонові “лікарську службу”, що лікувала засадничо пігулками від болю голови, “марганцовкою”. “Лікар” – поляк, п'яниця й батяр, йому до помочі фельдшер і медсестра” [1, арк.1 зв.].

Про умови депортації людей виразно засвідчують такі рядки: “В'їжджаємо у Забайкальські гори – Яблоновий хребет і довго-довго ідемо тими горами, маючи біля себе одну засадничу картину: обабіч гори. В середині, вузькою долиною пливе ріка, а рівнобіжно із рікою тікають кудись у невідоме залізні рейки, що наче гадюки в'ються поміж горами. Прегарний вид наче на лінії Делятин-Ворохта. Перебігаєш раз-у-раз то на одну, то на другу сторону вагону й не можеш відірватися від віконної залізної решітки чи від шпари у загибьованих залізною штабою дверях. Та ба: скільки тієї краси можна побачити, коли людей у вагоні, враз із клунками, наче оселедців у вонючій бочці й вони прямо б'ються за місце біля вікна чи за шпару у дверях ...” [1, арк.14]. Можемо лише припустити, що випадків суперечок у вагоні було немало, приміром, в Омську двоє пасажирів “билися за місце на поверхових нарах” [1, арк.9].

Розлогі цитати наводимо через те, що прагнемо якомога точніше передати атмосферу самої депортації спецпоселенців у післявоєнні роки. Такий підхід, попри певну “шаблонність”, на нашу думку, дає можливість повніше відтворити життя пересічних людей, які постраждали тільки через те, що не відмовилися від своїх переконань, ідей, традицій. Варто звернути увагу на рядки, занотовані після проїзду арештантами Челябінська: “Вбивча монотонія – все, що можна сказати про цей край коротко і стисло. Безмежні, пресумні пустарі. ... Жах збирає, що десь тут можуть нам сказати висідати, якщо, ясна річ, поїзд скоріше не вилетить із шин, бо жене наче навіжений. А рушає з місця так “енергійно, що всі пасажери хоч-не-хоч усіми кістками і всіми нер-

вами мусять відчути, що вони власне нижча порода хохлів, чи то так “спецпоселенців”, щось наче негри країни рад ... Скільки разів силкувався я покласти на нари в часі руху поїзду, кожний раз дізтавав вражіння, що якийсь розсержений діявол кидає мене із садистичною насолодою за голову й немилосердно товче нею по дошках, щоби я не міг заснути” [1, арк.8].

Очевидно, що депортанти – греко-католицькі священники не мали можливості безперешкодно брати участь у богослужіннях. На цю думку наводять такі їхні записи: “Новоград Волинський. Начальник стації на русском язике під стукіт кулаків у двері вагона забороняє о. Гуз. (мабуть, Роман Гузан. – *О.Є.*) правити молебен до М.Б. (Матері Божої. – *О.Є.*)” [1, арк.1 зв.]. Нагадаємо, що перевезення відбувалося в травні – місяці Пречистої Діви Марії – Матері Божої. Причому “конвойери” намагалися не допускати спільного проїзду інтелігенції в одному вагоні, хоч у самому потязі, як пересвідчуємося з листів, їхало чимало греко-католицьких священників. Як зазначалося в нотатках: “Всю інтелігенцію, що була з нами на перес. (пересильному. – *О.Є.*) пункті в Коломиї – часом на спільній камері розбито на атоми й розміщено по різних вагонах. Бачитися під ніякими умовами неможливо” [1, арк.20 зв.].

Цікаво поглянути на “світ за вікном потяга” очима депортованого, Наведемо декілька найбільш виразних нотаток без нашої аргументації: “Житомирська область дуже бідна й запущена в порівнянні із Волинською. Кругом нужда” [1, арк.1 зв.]. Тут зроблено натяк на те, що Волинь у міжвоєнній перебувала в складі Другої Речі Посполитої, а Полісся – у складі Радянського Союзу.

У Куйбишеві (Самарі) – вражений із побаченого депортант пише: “До сусіднього поїзду всідає багато людей з мотиками й рискалями, щоби їхати за місто працювати на своїх ділянках землі. Така тут – як зрештою в цілому Союзі – неділя” [1, арк.5].

Запис у Башкирії після Уфи: “Тут ми перший раз у житті бачили як пара людей, впряжена у плуг, місто (замість. – *О.Є.*) коней, тягнула його під гору й так орала землю “в стране ... где так вольно дышет человек”... [1, арк.6]. Або ж нотатка, проїжджаючи Златоуст: “На камінному узбіччі гори люди веснують городи: у скіряних рукавицях, що мають захоронювати перед мозолями, б’ють залізними сапами й витинають коріння зрубів” [1, арк.7].

Насамкінець наведемо, очевидно, найбільш промовистий, хвилюючий уривок із нотаток депортантів. Ідеться про останні миттєвості перебування майбутніх спецпоселенців на території Галичини, адже станом на 1950 рік ще не всі галичани сприймали колишню радянську територію за свою батьківщину. “На все життя незабутнім спогадом залишиться благородність краснян (поїзд на певний час зупинявся в с. Красне. – *О.Є.*). Маніфестаційно вишли на стацію з кошиками, баньками, фляшками з молоком, просячи й благаючи конфоєрів прийняти ті дари для подорожних. Бували інциденти навіть дуже вульгарні й брутальні – в питомім стилі – однак перемагала таки ота благородність і дари попадали до наших рук. Це була наче якась символічна прощальна зустріч, бо вже, мабуть, завтра ранком прийдеться сказати: “Земле Галицька – вже за шеломяним еси!” [1, арк.21]. Або ж дуже демонстративно звучать такі рядки: “Вчора Галичина попрощала нас молоком. Сьогодні Волинь привітала нас бозами. Три малі хлопчики підійшли із наруччям квіття під наш вагон, виждали пригідного моменту й зручно перекинули нам крізь решітку ці скарби” [1, арк.21 зв.]. Найпевніше, саме такі уривки можуть найвипукліше передати трагедію однієї з десятків тисяч родин галицькоукраїнської інтелігенції в післявоєнну добу.

Доволі часто доводиться чути про відсутність у нашої країні національної ідеї, ідеї, що здатна консолідувати, згуртувати націю. Вважаємо, національна ідея починається на рівні, так би мовити, “індивідуальної ідеї”. Одно слово, якщо спостерігається низький рівень ідейності конкретних людей, то годі в такому випадку сподіватися на високий рівень національної ідеї. Маємо підставу стверджувати, щоправда, на

прикладі лише одного історичного епізоду однієї галицькоукраїнської родини, що ідейність наших предків у міжвоєнний чи в перші післявоєнні роки була на порядок вищою. Ідейністю в цьому разі вважаємо глибоку релігійність наших предків, вірність християнським ідеалам, традиціям Греко-католицької церкви, котра, своєю чергою, внесла вагому лепту в збереження національної ідентичності українців. Думається, що сучасному українцеві є чого повчитися в минулих поколіннях, прагнути не нівелювати традиції, а, навпаки, плекати їх, принаймні заради збереження пам'яті про людей, для яких гасло “Бог і Україна” було не лише гарними словами, а й, вочевидь, справою їхнього життя.

Вважаємо, що такі дослідження мають майбутнє. В умовах демократизації історичної науки джерела приватного походження – щоденники, листи конкретних людей дають можливість значно глибше зрозуміти “історичну людину”, безпосередньо “зіткнутися” з особою, що жила в ту чи іншу історичну пору. У перспективі прагнутимемо відтворити повсякденне життя спецпоселенців на Далекому Сході, підпільних греко-католицьких священиків в умовах радянського тоталітарного режиму, а також арештантів таборів у Мордовії.

1. Приватний архів родини Сірецьких, ф. 1, оп. 1, спр. 38 (Подорож на Далекий Схід. Травень 1950 рр.), арк. 1–25.
2. Підсумки Синоду УГКЦ // Нова Зоря. – 2008. – 19 вересня.
3. Прикарпаття спадщина віків: пам'ятки природи, історії, культури, етнографії. Історико-культурологічне видання [автор ідеї та головний редактор М. Кугутяк]. – Львів : “Манускрипт-Львів”, 2006. – 568 с.
4. Жерноклеєв О. Витоки й становлення Третього чину мирян Згромадження Воплоченого Слова УГКЦ / О. Жерноклеєв // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – 2007. – Вип. XII–XIII. – С. 58–62.
5. Коляструк О. Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О. Коляструк // Український історичний журнал. – 2007. – № 6. – С. 174–184.
6. Коляструк О. Документи особового походження як джерела з історії повсякденності / О. Коляструк // Український історичний журнал. – 2008. – № 2. – С. 145–153.
7. Підгаєцький В. Мікроісторія: варіант окреслення пізнавального простору у прикладенні до історії України ХХ ст. / В. Підгаєцький // Матеріали V конгресу МАУ. Історія : зб. наук. статей. Ч. 2. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 368–371.
8. Удод О. Методологічні проблеми історії повсякденності / О. Удод // Матеріали V конгресу МАУ. Історія : зб. наук. статей. Ч. 2. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 381–385.

In the scientific article the attention is paid to the conditions of deportation of Greek-Catholic priest A Siretskiy's family to Far East. The condition of life, the system of nourishment and the way of people who were deported are examined here.

Key words: *deportation, Greek-Catholic priest, A Siretskiy's family, the condition of life.*